

ЗАСОБИ СУБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ЯК ПРИЙОМИ ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ АВТОРА У ТВОРЧОСТІ Ю. ФЕДЬКОВИЧА

Наслідуючи літературні традиції і традиції народної поезики, Ю. Федькович звернувся до форми розповіді від першої особи. Виклад змістово-фактуальної інформації у творчості Ю. Федьковича від першої особи найбільш проста і прийнятна читачам, оскільки є природною і звичною – так ми спілкуємося в повсякденному мовленні. Особливість оповіді від першої особи полягає в тому, що збігається мовець і „я” мовця. Однак ототожнення образу автора й образу оповідача відбувається тільки в розмовній мові, листах і публіцистиці.

Ключові слова: розповідь від першої особи, образ автора, образ оповідача.

Oksana Kryshatanovych

Means of Subjectivity of Art Speech as Receptions of the image of the author's image of in Y. Fedkovych's Creative Work

Presentation of content and factual information in Y. Fedkovych's creative work as a first person narrative as it is natural and familiar. This is a way we communicate every day. Specific feature of first person narrative is that the speaker him/herself and „I” of the speaker combine. But unifying author's image and narrator's image happens only in colloquial speech, letters and essays.

Key words: a first person narrative, author's image, narrator's image.

Образ автора в художньому творі виражає позицію письменника, його світогляд, моральні принципи. Автор стоїть між читачем і твором, здійснюючи між ними емоційно-оцінний зв'язок системою образів. Митець не просто сприймає і відображає дійсність у логічній послідовності – він пропускає її через власні почуття і, встановивши зв'язок з читачем через „я” оповідача, домагається від нього певної реакції. Розгляньмо, наскільки суб'єктивізація художнього мовлення впливає на сприйняття автора у тексті, зокрема через оповідь від першої особи. Відомо, що коли оповідь ведеться від першої особи, між автором і читачем встановлюється особливо тісний зв'язок. В українській літературі таку форму ввів Г. Квітка-Основ'яненко, широко використувала її Марко Вовчок, яка „прагнула з найбільшою переконливістю і об'єктивністю відтворити життя без будь-якої авторської тенденції і втручання” [4, с. 54].

Наслідуючи літературні традиції і традиції народної поезики, Ю. Федькович звернувся до форми розповіді від першої особи. Будуючи оповідь від першої особи, автор отримує можливість показувати внутрішньо-смісловий потенціал розповіді, об'єктивно висловлюватись про події, адже оповідач здебільшого говорить про те, що сам бачив, чув, чого був свідком чи учасником. Такий прийом викликає у читача довіру, інтимізує оповідь. Читач дізнається про події від безпосереднього їх учасника, переживає і оцінює їх разом з оповідачем, що активізує читацьку увагу, викликає глибокі емоції.

„Основне завдання оповіді від першої особи, – підкреслює М. Крупа, – психологічне само-розкриття оповідача, до певної міри двійника автора. Як правило, і в автора, і в оповідача однаковий світогляд і художнє мислення, сприйняття і художнє освоєння об'єктивного світу, відбір для оповіді певного життєвого матеріалу” [2, с. 116].

У творах Ю. Федьковича оповідач розповідає про події, що вже сталися в його житті, тобто передає їх через спогади, а отже, сюжетний час, щодо часу оповіді, є минулим. Ретроспективний погляд письменника визначає відповідну часово-просторову структуру твору, коли сам оповідач уже оцінив події і пропонує цю оцінку читачам. Наприклад, у повісті „Штефан Славич”, у якій письменник надав оповідачеві своє ім'я і навіть прізвище, що максимально зближує образ автора та образ оповідача, читаємо: „Але ж бо й є, щире серце се на світі було. Бувало, поводитьсь в компанії, як який ангел Божий, ані його не чути. З усіма братами жив, як з братами рідними, а мене знов як жалував, то й брат рідний би був, поки світа, так не пожалував. Щоднини, щоднини платить мені, бувало, й сніданє й вечерю, часом і пугар вина заплатить, бо грошей у його сила ще з дому, а до того приходили йому щомісяця листи, а все з великими грішми, бо було звідки слати” (Т. 2, „Штефан Славич”, с. 53). Таку позитивну характеристику головного героя (Штефана Славича) отримує читач з вуст оповідача, зрозуміло, що таким буде перше враження і сприйняття персонажа, доки читач сам не зробить висновки. Або: „Лиш за тільки лишив мені Бог щастя, що мене

хоть у війську ніхто не збиткував. Дай не мали за що, коли я кожного слухаю, кождому честь оддам, а цісарської служби, було, пантрую, як ока в голові” (Т. 2, „Галіянка”, с. 84), – згадує про своє перебування жовнір Хоров’юк.

„Як правило, проза, виконана оповідачем від Я, забезпечує змалювання художньої дійсності у ліричному ключі, тому літературознавці називають її „суб’єктивна оповідь”, бо у ній панує погляд і слово героя” [2, с. 241]. Виклад інформації у літературному творі від першої особи найбільш простий і прийнятний читачами, оскільки є природним і звичним – так ми спілкуємося в повсякденному мовленні. У повісті „Люба-згуба” оповідь теж ведеться від першої особи, що оформлюється займенником *я* („я” – оповідач): „Бадіко, – кажу я та й справляю на гостиниць, – адить!” (Т. 2, с. 19). А також: „Гей! – крикнув мій брат та аж стрепенувся. – Де ж, варе, так приборилися?” (Т. 2, с. 16). Або: „Най вони там здоровенькі розшабашовуються, а я вам тим часом розкажу про Ілаша” (Т. 2, с. 14). Остання фраза презентує спосіб виокремлення конкретного слухача серед потенційних, наближення їх до оповідача.

Форма викладу від першої особи надає оповіді щирості, сповідального характеру. Твори Ю. Федьковича „Побратим”, „Сафат Зінич”, „Три як рідні брати”, „Галіянка”, „Штефан Славич”, „Жовняр”, які належать до жовнірського циклу, починаються безпосередньо з особового займенника: „Я собі вже не раз сиджу та гадаю...” (Т. 2, „Сафат Зінич”, с. 94); „Від матері я маленький оставсь, а батечка мого таки і не тямлю – покійний!..” (Т. 2, „Галіянка”, с. 84), „Най каже хто що хоче, я все свої: нема й нема кращого світа понад гуцульські гори...” (Т. 2, „Штефан Славич”, с. 47); „Я ще тоді парубчак був (уповідає, бувало, мій сусід)” (Т. 2, „Жовнярка”, с. 219).

У прозі Ю. Федьковича оповідь від першої особи часто будується як перехід від міркування до розповіді про певні події. У такому випадку оповідь розпочинається з певних асоціацій оповідача, які переходять у розповідь-спогад: „Ой, кажу, не то що, але й порох аби їм святився, тим молодим літам! Учорашне пам’ятаю, а що тогді діялося, то й до крихточки тямлю” (Т. 2, „Хто винен”, с. 68); „Мій старший брат, знаєте, закохався у стрілецтві. Господи, що кохався! Як, бувало, така днина випаде, що не може собі погуляти тими темними лісами, то його аж нема. А хороший собі був парубок, о, хороший! Усе в чорній одежі ходив, в дорогій, а чупер носив коротенький, чисто” (Т. 2, „Стрілець”, с. 76); „Я собі вже не раз отак сиджу та гадаю: як то, бідний світе, деякого сердешного некрута б’ють да глузують при тій науці! А мене, було, і пальцем ніхто не кине, не то що. Але ж бо я і бравсь швидко тої муштри! Було, капрал мені нім покаже, а я вже так і вдав” (Т. 2, „Сафат Зінич”, с. 94).

Виклад подій у такій оповіді подається в суб’єктивній ретроспекції. Це й зумовлює відтворення подій не повністю, а вибірково, вони представлені оповідачем-персонажем (чи спостерігачем) як такі, що відстоялися у часі й просторі, і оповідач вибирає тільки ті події, характери, які підтверджують та розкривають суть його теперішніх роздумів, зачину розповіді. При такому сюжетному викладі об’єктивність зображення відтворюється у вигляді прямої й непрямої мови, невласне-прямого діалогу, переказу змісту розмови.

Передача оповіді оповідачеві передбачає, як уже зазначалося, співвідношення образу автора і образу оповідача, які представлені на мовному та змістово-структурному рівнях. „Образ оповідача, – писав В. Виноградов, – накладає відбиток і на форми відтворення персонажів: герої вже не „саморозкриваються” в мові, а їх мова передається за уподобанням оповідача – у відповідності з його стилем, за принципами його монологічного сприйняття” [1, с. 190].

Образ оповідача і автора накладає свій відбиток і на мовностилістичні особливості мовлення героїв твору або ж ліричного героя. Образ автора є об’єднувальною ланкою між оповідачем та персонажем, оскільки останні створені саме свідомістю автора, його світоглядними позиціями, естетичним кредо.

В епічних творах, де оповідь ведеться від першої особи, образ оповідача не збігається з образом автора. У ліричних творах суб’єкт мовлення і автор також не є тотожними, хоча їхні відношення досить специфічні, адже в центрі ліричного твору стоїть ліричний герой (ліричне Я), здебільшого без вказування його імені, чим досягається основна мета – змалювання душевних переживань. „У ліриці поєднуються унікальність переживання ліричного суб’єкта і загальнолюдський сенс цього переживання; підсилене значення кожного слова і втягування його в музичну сферу, де зміст окремих слів ніби розчиняється у загальній фразі; естетична самодостатність тексту і важливість знання його позатекстуальних зв’язків, які проливають додаткове світло на весь твір та обставини його появи; особлива мова поетичних формул, символів (а отже, певна герметичність,

фрагментарність) – розімкненість у широкий культурно-історичний контекст доби, її стильові тенденції тощо” [5, с. 71] – такі характерні риси ліричних творів визначав А. Ткаченко, зауваживши, що й ліриці притаманні епічні та драматургічні ознаки, тому що, „окрім об’єктивізації власної суб’єктивності, чи, інакше кажучи, окрім вираження свого інтимного світу, існує все-таки осягнення та розкриття іншої свідомості-чуттєвості – бодай у вигляді описового наближення до чужого внутрішнього світу чи розігрування ролі іншого, ніж сам, суб’єкта” [5, с. 70]. Це відбувається тому, що і в епічному, і в ліричному чи то драматичному тексті автор відтворює людські емоції, почуття, які в багатьох аспектах ідентичні – кохання і ненависть, дружба і зрада, життя і смерть, краса і потворність, добро і зло, минушість і вічність... У ліриці поєднуються індивідуальні та загальнолюдські переживання.

„Принципово по-іншому в ліриці розглядають проблему слова автора і слова персонажа. Останнє не включають у мовленнєву структуру образу автора, як це відбувається у прозовому. При відсутності сюжетної лінії у поетичному тексті площина героя і автора збігаються” [3, с. 355]. Але очевидним є те, що не завжди можна говорити, навіть щодо ліричних творів, що образ автора та ліричного героя є тотожними. З цього приводу дослідник образу автора М. Крупа рекомендує: „Щоб встановити Я у ліриці, необхідно досконало знати позатекстові фактори, зокрема, світогляд поета, його звички, захоплення” [3, с. 355]. М. Крупа також наголошує на тому, що „у ліриці потрібно розрізняти: 1) Я авторове = ліричний герой і 2) Я героя = ліричний герой” [3, с. 356].

Уся лірика Ю.Федьковича „бринить” переживаннями, стражданнями, приреченістю. Такі мотиви зумовило життя письменника, його психічний стан, меланхолійність вдачі, постійне почуття невдоволення. Таким був і його ліричний герой:

*Як, браття, раз сконаю,
Занесіть мня, де я знаю,
Та й просіть там трошки глини,
Як для мене, сиротини* (Т. 1, „Як я, браття, раз сконаю”, с. 65).

Або:

*„Ой як же я загину,
Де, мила, мня сховаєш?”
„Сховаю тя в калину,
Бо ти мене кохаєш”.*

*Калина – білі квіти,
В калину вітер віє,
Там буду я сидіти,
Зо мною соловіє* (Т. 1, „Ой як же я загину”, с. 75).

Автобіографічний факт з життя Юрія Федьковича (не любив війська, не з власної волі пішов служити) зумовили відповідний психологічний стан ліричного героя: думки про недолю, сум за даремно втраченими у війську літами та безнадією щодо змін у майбутньому.

Досить часто жовнір у творах Ю. Федьковича покінчує життя самогубством. Чому? Та тому, що гуцули – вільнолюбний народ, сильний, прив’язаний гарячою любов’ю до рідної землі, родини. Гуцул з тугою у серці прощається, йдучи у військо, зі своїми горами та зі своєю старенькою ненькою, він звик до волі, для нього тісна вояцька одежа. У розпуці промовляє ліричний герой:

*Ой вийду я з хати та й стану гадати:
Коби то не зброя, не білі кабати,
Ой то ж би-м полетів, як куля, як кріс,
Де-м орлом родився, де-м соколом ріс* (Т. 1, „Ой вийду я з хати”, с. 46).

Порівнює ліричний герой себе з птахами – орлом та соколом, які звикли до волі, і важко приживаються у неволі (антропологічний прийом).

Експресивно-стилістичний аспект поетичного тексту, як і прозового та драматургічного, створюється також семантико-структурними та функціональними особливостями мовних одиниць, а саме формою мовлення – діалогічною чи монологічною. Серед експресивно-стилістичних конструкцій, притаманних поетичному дискурсу творчості Ю. Федьковича, є використання питальних та окличних висловлювань. С. Шабат-Савка виділяє у мовистилі поезій письменника на основі питальних конструкцій „риторичні запитання, альтернативні запитання та поетичні діалоги. ... Риторичне запитання характеризується контрастним конфліктом між формою і змістом речення, передбачає експресивність та високу емоційність таких синтаксичних одиниць у поетичному

тексті” [6, с. 399].

Великою експресивністю наділені ті риторичні запитання, у яких ліричний герой звертається до самого себе. Наприклад:

Вийди, вийди, моя зоре!

Коню сивий, коню карий,

Коню білий, коню гривий,

Чи я нині нещасливий? (Т. 1, „Вечером”, с. 21).

Або:

У поли, гей, у поли

Літають три соколи,

А я собі думаю:

Чому я не літаю? (Т. 1, „У поли, гей, у поли”, с. 59).

Поет запитує не для того, щоб отримати відповідь, а з метою передання певних почуттів (відчуттів), емоцій – відчаю, зневіри, безвиході.

Характерним для творчості Ю. Федьковича є нанизування питальних конструкцій, що підсилюють емоційно-експресивне сприйняття тексту реципієнтом:

„Куда ж ти, козаче, на карім коні?

Чи з орли в заліжку, чи з вітром в погоні?”

„Ні з орли на дотік, ні з вітром в погінь,

Я їду, де хочу, я їду, де кінь” (Т. 1, „Козак”, с. 57).

Ох, Боже мій милий, і ти його бачиш,

Як він ся низенько на квіти склонив,

Та й з ним не затужиш, ним не заплачеш?

Хіба то не ти му долю судив?

Хіба то ни твої кохали го гори,

Ті гуцульські гори, барвінковий край?

Хіба то не твоє занесло го море,

Де люде неруські, неруський ручай? (Т. 1, 3 поеми „Квіти-діти”, с. 121).

Суб’єктне переживання мовця, складність ситуації передане запитаннями до Бога.

Характерною є діалогічність поетичного стилю Ю. Федьковича, що бере свої витoki з народної поезії та активізує увагу читача. „У поетичному контексті діалогічна ситуація „запитання – відповідь” далека від реально можливої. Це не безпосередній обмін інформацією між співрозмовниками, це лише його відтворення, яке певним чином має надати інформативної насиченості, „бадьорості” мовленню” [6, с. 401]. Порівн.:

Ходить жовняр молоденький на патрулі,

Аж там летя, підлітають три соколи.

„Ой соколи, ой бистрії, де бували?”

„В чистім полі Романовім попасали;

Попасали білі руки, чорні очі,

А все тото буковинські парубочі” (Т. 1, „У Вероні”, с. 10).

У поезії Ю. Федьковича досить поширені „альтернативні запитання, які передають псевдоальтернативу” [6, с. 401]. Автор нібито надає читачеві можливість вибрати між двома запитаннями. Такі запитання вводяться часткою **чи, чи** і реалізують здебільшого стверджувальну інформацію, розмірковування і не передбачають насправді ні відповіді, ні вибору. Наприклад:

Думи ж мої, думи руські, відки ви ся взєли?

Чи ви, може, в моїм раю квіточками цвили,

Чи ви, може, в моїм небі ангелом літали,

Що ви моє бідне серце досі колисали? (Т. 1, „Думи мої”, с. 18)

або:

Чи дружина любя, мила з краю загостила,

Чи пташина білокрила з краю заблудила,

Чи буркун то синопюрій байраком гукає,

Чи Дністер то буйно-бурий на Подолі грає? (Т. 1, „Дністер”, с. 5).

Отже, питальні речення, моделюючи мовну картину світу, виступають одним із засобів

експресивного синтаксису у творчості Ю. Федьковича.

Оповідь від першої особи – це типовий спосіб художнього мислення Ю. Федьковича. Власне, у такій оповіді найяскравіше відобразилися чуття, світобачення автора, які ми спостерігаємо в епістолярію.

Важливу сторінку в творчості Юрія Федьковича складає драматургія. Своєрідність цього жанру полягає в тому, що автор, оповідач відсутні, вони поза текстом. Особливість полягає і в тому, що „драма синтезує в собі епічну об'єктивізацію зображуваного і ліричну суб'єктивність його переживання персонажами” [5, с. 99]. Свої почуття, прагнення, ідеї автор вкладає в уста персонажів – дійових осіб. Текст Ю. Федькович подає у формі діалогів та полілогів персонажів, зводячи власний коментар до незначних ремарок. Мовне оформлення у драматургії набуває особливої художньої енергії.

Ю. Федькович створив трагедії „Довбуш” та „Хмельницький”, мелодраму „Керманич”, кілька водевілів, які він називав „фрашками”, – „Так вам треба!”, „Як козам роги виправляють”, „Запечатаний двірник”. Своєрідність драматургічної творчості письменника полягає в тому, що Ю. Федькович тексти писав як у віршованій формі („Довбуш”, „Хмельницький”), так і в прозі („Запечатаний двірник”, фрашки). Наприклад:

В о є в о д а:

*Відважний і великодушний нарід
Ті гуцули! Одну лиш хибу має:
Що легкоумно кождому він вірить
І так ся попадає мимохить
У сить омани.*

С т а р и й с т а р о с т а:

*Се, звичайно, так.
Бо кождий добродушний чоловік
Усіх по собі судить (Т. 4, „Довбуш”).*

Порівн.:

„М а л и н а. Андрію!.. Так рано вже коло писання?

А н д р і й. Скачи, враже, як пан каже! Хіба я не щоднини, скоро світ, уже не в канцелярії? Уже не при роботі? Але хто, о панночко моя дорога, годен вашому вітцеві догодити!..

М а л и н а. І знову “панночко”?! І знову “ви”?! Що се тобі, Андрію, сьогодні за примха?! Наче кури хліб му відоймили! Хіба я тобі ще в неділю не казала та не говорила, що я тебе люб'ю? І ти мені божився, присягався, а нині... (Утираєсь рукавом)” (Т. 4, „Запечатаний двірник”).

Особливість оповіді від першої особи полягає в тому, що може збігатися мовець і „я” мовця, але сприймається тотожність образу автора й образу оповідача тільки в розмовній мові, листах і публіцистиці.

Можемо зробити висновок про те, що творчість письменника – репрезентант його світогляду та світосприйняття, душевних порухів, естетичного кредо, тому для цілісного аналізу художнього тексту необхідно враховувати категорію образу автора.

Література

1. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая шк., 1971. – 239 с.
2. Крупа М. П. Мовленнева структура образу автора у творчості Ольги Кобилянської / Крупа М. П. – К. : Рідна мова, 1998. – 139 с.
3. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Крупа М. П. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
4. Міщук Р. С. Українська оповідна проза 50-60-х років XIX ст. / Міщук Р. С. – К. : Наук. думка, 1978. – 256 с.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова / Ткаченко А. – К. : Правда Ярославовичів, 1998. – 448 с.
6. Шабат-Савка С. Експресивність питальних конструкцій у поетичних творах Юрія Федьковича / С. Шабат-Савка // Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури : наук. вісник Чернівецького університету / відп. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 274-275. Слов'янська філологія. – С. 398-403.

Джерела

1. Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4-х т. / З автографів уперше вид. І. Франко. Передм. І. Франка. – 1-е повне і крит. вид. – Львів : З друкарні наук. тов-ва ім. Т. Шевченка, 1902. – Т. 1. Поезії. – ХХІІ+806 с.
2. Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4-х т. / З першодр. і автогр. зібрав, упорядкував і пояснив О. Колесса. Передм. О. Колесси. – 1-е повне і крит. вид. – Львів : З друк. наук. тов-ва ім. Т. Шевченка,

1902. – Т. 2. Повісті і оповідання. – Х+495 с.
3. Писання Осипа Юрія Федьковича : у 4 т. / 3 автографів видав д-р Олександр Колесса. – 1-е і повне крит. вид. – Львів : З друкарні наук. товариства ім. Т. Шевченка, 1938. – Т. 3. Ч. 1. „Б”. Драматичні твори Осипа Юрія Федьковича. – XXVII+625 с.